

OSMANLILIKTAN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE BİR ÇOCUK DERGİSİ: ÇOCUK DÜNYASI (1913-1914)

Eray Yılmaz*

Öz

Bu makalede Balkan Savaşları sürecinde yayınlanmış Çocuk Dünyası dergisi üzerinde durulmuştur. Yusuf Akçura'nın yönetimindeki Türk Yurdu çevresi tarafından, Tevfik Nureddin'in idaresinde yayınlanan dergi, ilk döneminde 1913-1914 yıllarında 79 sayı çıkmıştır. Bu dergi, 1869 yılından itibaren yayınlanmış Türkçe süreli çocuk yayınlarının izlediği Osmanlı politikayı bir kenara bırakmış, yeni bir kimlik politikası meydana getirmeye çalışmıştır. Bu politika, Balkan Savaşlarının ağır yenilgisi, toprak ve can kayıpları, göçmen sorunu ile biçimlenmiş bir Türk milliyetçiliği olmuştur. Çocuk Dünyası genellikle şehirli, erkek, Türk ve Müslüman rüşdiye öğrencilerine hitap etmiş, onları etnik vurguyu öne çıkaran ve intikamcı, duygulu, savaşçı bir Türk milliyetçiliği etrafında birleştirmek ve yeni bir kolektif kimlik politikası inşa etmek istemiştir. Çocuk Dünyası'nın izlediği yeni kimlik politikası Yusuf Akçura'nın yönetiminde Türk Yurdu'nun izlediği milliyetçi politikayı takip etmiştir. Dolayısıyla, Çocuk Dünyası'nın söz konusu kimlik politikası Türk Yurdu çevresinin bir unsuru biçiminde değerlendirilmiş, Çocuk Dünyası bu dönem Türk Yurdu kütüphanesi tarafından çocuklar için yayınlanan kitaplarla birlikte incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Balkan Savaşları, Türk Yurdu, Yusuf Akçura, Çocuk Dergileri, Çocuk Dünyası*

Abstract

Cocuk Dunyasi - A Child Magazine: from the Ottomanism to the Turkish Nationalism during the Balkan Wars (1913-1914)

This article focuses on the magazine of Cocuk Dunyasi published during the Balkan Wars. The magazine, published under the management of Tevfik Nureddin by the Turk Yurdu of Turkish Land under Yusuf Akçura's administration, had 79 issues in the first period of 1913-1914. This magazine has tried to bring a new identity politics to the corner, leaving the Ottoman politics followed by the publication of Turkish children's publications since 1869. This policy has become Turkish nationalism shaped by the heavy defeat of the Balkan Wars, loss of land and lives, immigration problem. The Cocuk Dunyasi has sought to build a new collective identity politics around urban, male, Turkish and Muslim rational students and to unify them around a vengeful, emotional, warlike Turkish nationalism that highlights ethnic accent. The new identity politics

---

* Öğr. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Davutpaşa-İstanbul. E-posta: eray_veli@hotmail.com.tr.

followed by *Cocuk Dunyasi* followed the nationalist policy of the Turkish dynasty under Yusuf Akçura's administration. Turkish nationalism, developed around Yusuf Akçura, had relations with İttihat ve Terakki community and become effective with the publishing of *Türk Yurdu*. *Cocuk Dunyasi*, one of the publishing of *Türk Yurdu*, had expressed prominent elements of Turkish nationalism for a new child and citizen identity appropriate for this period. Therefore, in this article, the identity politics of the *Cocuk Dunyasi* was evaluated as an element of the *Türk Yurdu*, and the *Cocuk Dunyasi* was examined together with the books published by the *Türk Yurdu* Library for children.

Keywords: *Balkan Wars, Türk Yurdu, Yusuf Akçura, Turkish Children Magazine, Çocuk Dunyasi*

Giriş

19. yüzyıl boyunca Osmanlıcılık ile İslamcılık siyasetleri arasında gidip gelen Osmanlı devlet adamlarının karşısına açık bir Türkçü tepkinin ortaya çıkması, 20. yüzyılın başında Yusuf Akçura ile gerçekleşmişti. Yusuf Akçura, 1904'te yazdığı *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı makalesinde, Osmanlıcılık politikayı eleştirmiş, İslamcılık ile Türkçülük arasındaysa bir tercih yapmakta zorlanmıştı. Ancak 1913'te Balkan Savaşlarının getirdiği ağır yenilgi karşısında Turan hayalleriyle süslenmiş bir Türk milliyetçiliği açık bir biçimde ortaya çıkmış, *Türk Yurdu* çevresi tarafından yayımlanan çocuk dergileri de yeni bir kimlik meydana getirmek için çalışmalarına başlamıştır. Balkan Savaşlarının ardından ilk defa *Türk Yurdu* çevresinin görüşlerini yansıtan Osmanlıcılık ve İslamcılıktan bağımsız, Türkçü bir çocuk dergisi *Çocuk Dünyası* yayımlanmıştır.

Bu makalede Balkan Savaşlarının ardından meydana gelen öncelikle Türk milliyetçiliğinin kökenleri üzerinde Yusuf Akçura çevresi üzerinde durulmakta; ardından *Çocuk Dünyası* merkez olmak üzere dönemin Türkçü ideolojisi, *Türk Yurdu* çevresinin çocuklara yönelik yayınlarıyla birlikte çeşitli unsurlarıyla tartışılmaktadır. Söz konusu tartışma Türk milliyetçiliğinin tarih, siyaset ve din ile ilişkileri bağlamında ele alınmakta, derginin tüketici bir biçimde ele alınması ve tanıtılması hedeflenmemektedir. Bu makalede yapılmak istenen derginin kolektif kimlik politikaları bağlamında tarih ve din ile kurduğu ilişkinin ve Türk milliyetçiliği ekseninde yeni bir kimlik inşa çabasının çözümlenmesi ve değerlendirilmesidir.

Balkan Savaşları, Yusuf Akçura ve Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri

1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları sonucunda yitirilen topraklar ve Osmanlı Devleti'ne sığınan göçmenler¹, İttihat ve Terakki Cemiyeti

¹ Türk milliyetçiliğinin gelişiminde Balkan Savaşları ve sonucu bir kırılma noktası meydana getirmiştir. Ancak uzun bir zamandır devam eden toprak kayıpları, milliyetçi düşünürlerin yazıları, Türkçülük yönünde gerçekleşen birikim, Türk milliyetçiliğini geliştirmiş ve güçlendirmiştir. Bu konu hakkında başlıca kaynaklar için bkz. Oba 1995. Kushner 1979. Sarınoy 1994. Üstel 1997.

içinde daha belirgin bir Türkçü tepkinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu süreçte, Yusuf Akçura'nın çevresinde gelişen ve İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkiler kuran Türk milliyetçiliği, Türk Yurdu çevresinin yayınlarıyla etkili olmuş, bu çevrenin yayınları arasında yer bulan Çocuk Dünyası, Türk milliyetçiliğinin öne çıkan unsurlarını, bu döneme uygun yeni bir çocuk ve yurttaş kimliği için ifade etmiştir.

Türk milliyetçiliğinin kuramsal-siyasal teşkilatlanması ve temellendirilmesinde muhtemelen en etkili kişilerden biri Yusuf Akçura olmuştur. Yusuf Akçura, II. Meşrutiyet'in ardından geldiği İstanbul'da, 1908'de kültürel faaliyetler yürütmek üzere Türk Derneği'nin kurucusu olmuş, bu dernek 1911'de 7 sayı yayınlanabilen aynı adlı bir dergi çıkarmıştır. Söz konusu derneği ziyaret edenler arasında Enver Beyin amcası Halil Bey ile İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinden Bahaeddin Şakir Bey de yer almıştır. 1911'de ise Türk Yurdu Cemiyeti yine Yusuf Akçura'nın etkin katılımıyla gerçekleşmiş, bu cemiyet Türk Yurdu dergisini yayınlamıştır. Türk Yurdu kısa süre içinde Türk milliyetçiliğinin unsurlarının saptandığı bir dergiye dönüşmüştür. Türk Yurdu'nun yayınlanmasından birkaç ay sonra bu defa Türk Ocağı kurulmuştur.² Söz konusu örgütlenmeler kültürel faaliyetlerle birlikte siyasal faaliyetler de yürütmüş, büyük oranda Türk milliyetçilerini etrafında toplamış, İttihat ve Terakki ile organik ilişkiler gerçekleştirmiş, dolayısıyla sadece kuramsal bir düzeyde kalmayıp etkili bir siyasetin unsurlarını ve Türk milliyetçiliğinin bir bakıma zihniyetini inşa etmiştir.

I. Balkan Savaşı'nda alınan ağır yenilginin ardından Türk Yurdu yazarları, Anadolu'da etnik milliyetçilik ve İslam'a dayanan yeni bir kimlik politikasının uygulanması gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Özellikle Edirne kaybedildikten sonra, söz konusu yazarlar arasında Yusuf Akçura, Halide Edib, Köprülüzade Mehmed Fuad, Mehmed Emin kaleme aldıkları yazılarda etnik yüceltme ve vurgularla Türklerin mağlup edilemeyeceğini ifade etmişler, savaşın süreceğini vurgulamışlardı.³ Türk Yurdu 1911-1918 yılları arasında gerçekleştirdiği yayınlara; 1. Türkçenin sadeleştirilmesi ve tüm unsurlar arasında ortaklaştırılması, milli bir dil haline getirilmesini savunmuştur. 2. Osmanlıcı politikaların tükendiğini belirtmiş ve Türk milliyetçiliğini ileri sürmüştür. 3. Türk milliyetçiliğinin Müslümanlar arasındaki birliği bozacağı, Müslüman etnik unsurların kendi milliyetçiliklerini tetikleyeceği eleştirilerine karşı, Türk milliyetçiliğinin İslamiyet'i güçlendireceğini belirtmişlerdir.⁴ Bu

² Akçura 1998, s. 164-174. Akçura bu örgütlenmeleri, "Türkçülükte Teşkilatlanma Devresi" olarak adlandırmıştır.

³ Kurt ve Gürpınar 2015, s. 348-355. Ayrıca bkz. Kurt 2012.

⁴ Erkan 2016, s. 61. Ayrıca bkz. Tuncer 1990.

görüşlerle birlikte aşağıda değinileceği gibi, özellikle Yusuf Akçura'nın yazılarıyla yeni bir Türk tarihi yöntemi de ifade edilmiştir.

Kurt ve Gürpınar'a göre Balkan Savaşlarının yıkımı sırasında özellikle Bulgar milliyetçiliği Jön Türkler üzerinde etkili olmuştur. Bulgar milliyetçiliğinin radikal tavrı, şiddete dayalı etnik milliyetçiliği, eğitim ile bilim ve teknolojiye verdiği önem, Jön Türklerin "*modernleşme ütopyası*"nın modeli haline dönüşmüştü. Bunlarla birlikte, Batı "*büyük şeytan*", Bulgarlar "*küçük şeytan*" görülmüş, liberal ve hümanist düşüncelere karşı çıkmış, homojen bir Türk milleti meydana getirilmek istenmiştir.⁵ Söz konusu yazarlara karşı, Feroz Ahmad 1914'e kadar İttihat ve Terakki'nin Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülüğü kullandığını ifade etmiş; ancak 1908'den beri devam eden toprak kayıplarının Türkçülüğü güçlendirdiğini belirtmiştir. Yazara göre, Türk milliyetçiliğinin tohumları 1914'te atılmış; fakat Turancılık ile Osmanlıcılığın hayalden başka bir şey olmadığı, I. Dünya Savaşı'nda alınan yenilginin ardından kavranabilmiştir. Dolayısıyla Ahmad, tam açıklığıyla ifade etmese de Balkan Savaşlarının ardından meydana gelen toprak kayıplarının Türk milliyetçiliğini meydana getirdiğini söylemiştir. Dolayısıyla Ahmad'ın yaklaşımı da yukarıda söylenenlere uygun görünmektedir.⁶

Feroz Ahmad bir başka çalışmasında İttihat ve Terakki'nin "*Türk burjuvazisinin öncü partisi*" görülebileceğini ifade etmiş, özellikle 1914'ten itibaren Yusuf Akçura'nın, "*modern devletin temeli burjuva sınıftır*" tezini benimseyerek, bir Türk burjuvazisi meydana getirmek üzere bilinçli bir politika izlediğini kaydetmiştir. Haliyle bu politika, ideolojik düzeyde Türk milliyetçiliği temelinde şekillenmiş, modern devletin temel unsuru ulusal bir burjuva sınıfı meydana getirmek isteyen bir küçük burjuva hareketi biçiminde görülmüştür. Kısaca Yusuf Akçura, Türk milliyetçiliğini açık bir biçimde etkileyen en önemli yazarlardan biri olmuştur.⁷

Yusuf Akçura'nın düşüncesinde en önemli yeri, tarih ve tarih araştırmaları tutmaktaydı. Yazara göre, Osmanlı tarihçiliği günlük olayları kaydetme düzeyini aşamamış, tarihsel olayların arkasındaki iktisadi ve toplumsal temelleri kavrayamamıştı. Osmanlı vakanüvisleri idealizmden kurtulamamış, safça güzel ahlak ve iyi niyetin siyaseti yönlendirebileceğine inanmışlardı. Oysa, tarihi olayların arkasına bakıldığında tarih, birtakım kanunlara göre hareket etmekteydi. Yazara göre, yaşadığı çağ göz önüne alındığında, milliyetçilik ve demokrasi tarihin aktığı yönü göstermekteydi. Türk

---

⁵ Kurt ve Gürpınar 2015, s. 355-364.

⁶ Ahmad 1999a, s. 187-188.

⁷ Ahmad 1999b, s. 25-61.

tarihi, bu iki büyük akım bağlamında değerlendirilmeli, bir yandan evrenselleştirilmeli, bir yandan da laikleştirilmeliydi.⁸

Akçura'ya göre, Türk tarihi etnik derinliğine doğru bir bütünlük göstermeli ve Avrupa tarihi ile karşılaştırıldığında, ekonomik ve toplumsal durumu göz önünde bulundurulmalıydı. Avrupa'da milli devletlerin ortaya çıkmasında ve milliyetçi politikaların uygulanmasında esas etken burjuvazi olmuştur. Bu durumda toplumsal dönüşümün sağlanmasında ve milliyetçilerin desteklenmesinde Türkiye için eksik unsur burjuvazi ve tarihsel derinliğe sahip bir Türk tarihi yöntemi ve araştırmasıydı. Bu bağlamda Akçura, Cengiz Han ekseninde Türk tarihini Asya'daki kökenlerine dayandırmak istemiş ve böylece tarihte bir Türk yaklaşımı, dönemlemesi ve tüm Türkleri bir araya getirebilecek bir hedef koymaya çalışmıştır. Ona göre, devrin genel pozitivist yaklaşımına da uygun bir biçimde, toplumsal devrim ancak güçlü bir eğitim ve bilimsel gelişme ile sağlanabilirdi.⁹ Sonuç itibarıyla, Akçura'nın siyasal düşüncesinde iki önerme yer bulmuştur. Birincisi, tüm Türkleri etnik köken vurgusuyla bir araya getirebilecek Pantürkizm ve ikincisi, Türkiye'nin modernleşmesini sağlayacağına inandığı bir milli burjuvazi inşa etmek. Bu iki unsur birbirini tamamlayacak, bir Türk dünyası meydana getirecekti. Böylece Akçura, Osmanlıcılık ve İslamcılık tartışmalarına etnik unsuru öne alan ve bir imparatorluk boyutunda tasarlanan Turan hayaliyle süslenmiş bir Türkçülük siyasetini eklemiştir.¹⁰

Aşağıda Yusuf Akçura ve çevresinin liderlik yaptığı ilk Türkçü çocuk dergisi denebilecek *Çocuk Dünyası* değerlendirilmektedir. 1869 yılında başlayan çocuk gazeteciliği ve dergiciliği, Balkan Savaşlarının ardından İttihat ve Terakki tarafından da desteklenerek paradigma değişikliğine gitmiş, Osmanlıcı ve İslamcı görüşleri bir yana bırakmış ve yeni bir kimlik politikası izlemeye başlamıştır. Söz konusu politika, yukarıda sözü edilen Türk milliyetçiliği doğrultusunda şekillenmiştir.

⁸ Georgeon 2005, s. 72-78. Yusuf Akçura bu görüşlerini Türk Yurdu dergisinde bir seri halinde kaleme aldığı yazılarla ifade etmiştir. Bkz. Özkan 2008.

⁹ Georgeon 2005, s. 84-87.

¹⁰ Georgeon 2005, s. 135-136. Çocuk Dünyası'nda herhangi bir etki uyandırmadığından makalede *Türk Yurdu*'nun önemli yazarlarından Ziya Gökalp'in düşünceleri üzerinde durulmamıştır. Ancak kısaca belirtmek gerekir ki *Türk Yurdu*'nda "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" makalelerini kaleme alan Ziya Gökalp ise; İslam öncesi Türk tarihini vurgulamamış, Batı medeniyeti ile bilimsel ilişkiler dışında bir ilişki kurmayı önermemiş, "milli" değerlere öncelik vermiştir. Ziya Gökalp, Turan ülküsünden söz etse de bir İslam birliği ülküsünü de korumuştur. Ziya Gökalp'in makalesi daha sonra birçok defa kitaplaştırılmıştır, benim yararlandığım kaynak için bkz. Gökalp 1918.

Çocuk Dünyası: Osmanlılıktan Türk Milliyetçiliğine

Cüneyt Okay'ın verdiği bilgiye göre, Balkan Savaşları sırasında yayınlanan ve Osmanlılığı bir tarafa bırakıp, Türk milliyetçiliği doğrultusunda bir yayın politikası güden ilk çocuk dergisi, 1913 yılında Türk Yurdu çevresinde yayınlanan *Çocuk Dünyası* olmuştur. Aynı yıl yayınlanıp yine Türk milliyetçiliği çerçevesinde bir yayın politikası izleyen diğer dergilerse *Çocuk Yurdu* (7 sayı), *Mektepli* (39 sayı), *Talebe Defteri* (68 sayı), *Çocuk Duygusu* (61 sayı) ve ilk defa adında Türk ifadesine yer veren *Türk Yavrusu* (2 sayı) olmuştur.¹¹

Çocuk Dünyası ilk defa 1869'dan beri bürokrasinin güdümünde sürdürülen Osmanlılık ve İslamcılık¹² siyasetini terk edip, Türk milliyetçiliğini izleyen bir yayın politikası takip etmiştir. 1913'te yayın hayatına başlayan *Çocuk Dünyası* bu makaleyi ilgilendiren dönemde 1913-1914 yıllarında, 79 sayı boyunca Yusuf Akçura gibi Türk Yurdu'nda da yazılar kaleme alan ve Tatar kökenli Tevfik Nureddin tarafından çıkarılmıştır.¹³ Dergide, milliyetçi çevrenin yazarlarından Ziya Gökalp (Gün Alp adıyla) ve Mehmet Emin [Yurdakul]'un yazıları da yayınlanmıştır. Karakışla'nın saptamasına göre, dergide hikâye ve masallara yüzde 59 oranında, şiire yüzde 16, makale ve eğitici yazılara yüzde 16, derginin duyurularına yüzde 5, yazısız hikâye ve oyuna yüzde 3, müzik ve

¹¹ Okay 1999, s. 115-128.

¹² Burada sözü edilen Osmanlılık, siyaseti etnik ve dini unsurların üzerinde bir Osmanlı kimliği inşa etmek biçiminde genel bir devlet söylemi ve bir takım hukuki düzenlemeler biçiminde anlaşılabilir. Ancak kamu okulları ders müfredatı ile 1869-1908 yılları arasında yayınlanmış Türkçe çocuk gazeteleri çözümleyici bir biçimde değerlendirildiğinde, Osmanlılığın büyük oranda İslamcı ve Türkçü unsurlarla bezendiği görülmektedir. Bu sorunun incelenmesi için bkz. Yılmaz 2015.

¹³ Asıl adı Nureddin Agayev olan Tevfik Nureddin, bu ismi yazarlık faaliyetinde kullanmıştır. Kırımlı 1996, s. 83. *Çocuk Dünyası* 1913-1914 yıllarında 79 sayı yayımlandıktan sonra 1918-1919 yıllarında 14 sayı daha yayınlanmıştır. Karakışla 3. dönemden de söz etmiş; ancak bu dönem kaç sayı yayımlandığına değinmemiştir. *Çocuk Dünyası* için bkz. Karakışla 1988, s. 24-28. Derginin ikinci sayısında bilmecelere cevap verenlerin isimleri şöyle ifade edilmiştir: Nezihe hanım, Bursa Askeri Rüşdiyesinden Üsküdarlı Mehmed Şakir efendi, Erenköy'ünden Kamuran bey, Menbaü'l-irfan Rüşdiyesinden Kemal efendi, Üsküdar Merkez Rüşdiyesinden Mehmed Muhsin, Tavşan Taş Mektebinden İsmail efendi, İstanbul Sultaniyesinden İsmail Kemal efendi, Darü'ttedris'ten Ali Nusret efendi, Ayasofya Rüşdiyesinden M. Şevket efendi, Ayasofya iptidaisinden Osman efendi, Vefa İdadisinden Fevzi efendi, Esad efendi mektebi talebesinden Ahmed Sadi efendi, Beşiktaş'ta dava vekili Mehmed Ali beyin mahdumu Halid efendi, Darüşşafaka'dan Mehmed Hilmi efendi, Haydarpaşa'da İttihad Mektebinden Sadık efendi, Haydarpaşa'da İttihad Mektebinden Sadık efendi (İkinci Sadık), Bursa Askeri Rüşdiyesinden Selimiye Remzi efendi, Hubyar Rüşdiyesinden Sadiye hanım, Babıali'de Subhiye Nadir hanım ve 20. kişi Sultan Ahmed'de Düzdarıye mahallesinde M. Feriha hanım. Görüldüğü gibi okurların önemli bir kısmı Türk ve Müslüman rüşdiye talebeleridir. "Birinci Nüşhadaki" 21 Mart 1329, s. 8.

tiyatro yazılarına ise ancak yüzde 1'in altında yer verilmiştir. Dergi, çoğunlukla Türk ve Müslüman şehirli rüşdiye öğrencilerini hedef almış, Anadolu'da 100 okul abone yapılmıştır.¹⁴ Bu durum dergi ile iktidar çevreleri arasındaki yakınlığa işaret etmektedir.

Çocuk Dünyası'nın ilk sayısında derginin amacını belirten başlık altı yazısı şöyledir: "*Çocukların fikirlerinin açılmasına yardım eder.*" Bu ifade 51. sayıda değişmiş, derginin milliyetçi yanı vurgulanmış, "*milli*" ifadesi başlık altı yazıya eklenmiştir. Başlık altı şu hale gelmiştir: "*Çocukların fikirlerinin açılmasına çalışır ve haftada bir çıkar milli mecmuadır.*" Haftada bir defa çıkan gazetenin müdürü ilk sayıda ifade edildiği gibi Tevfik Nureddin olmuş, gazete Türk Yurdu Kütüphanesi bünyesinde yer almış; iletişim adresi Türk Yurdu Kütüphanesi içinde Çocuk Dünyası müdüriyeti biçiminde kaydedilmiştir. Bu makalede incelenen 79 sayılık *Çocuk Dünyası* farklı sayfa sayılarıyla yayımlanmıştır. 1-7. sayılar 8 sayfa, 8-36. sayılar 10 sayfa, 37-46. sayılar 16 sayfa, 47. sayı 18 sayfa, 48-61. sayılar 16 sayfa, 62. sayı 20 sayfa, 63. sayı 16 sayfa, 64. sayı 20 sayfa, 65-68. sayılar 16 sayfa, 69. sayı 14 sayfa, 70-72. sayılar 16 sayfa, 73-79. sayılar 12 sayfa yayımlanmıştır.

1869 yılından beri Türkçe çocuk gazetelerinde görülen ve dergilerin çıkış nedenini ifade eden başyazılardan biri de *Çocuk Dünyası* tarafından kaleme alınmıştır. Bu ilk başyazıda çocukluk döneminin insan yaşamının en önemli dönemi olduğu; ancak Osmanlılar arasında çocuk terbiyesine yeterince önem verilmediği, çocuklar için derli toplu bir kütüphane bulunmadığından söz edilmiştir. Bu ilk başyazının geçmişteki çocuk gazetelerinden tek farklı yönü, çocuk terbiyesine önem veren yazarlar arasında ilk defa Tolstoy'dan söz etmiş olmasıdır. Yazar, Tolstoy'un çocuk terbiyesine büyük önem verdiğini, çocuklar için masallar yazdığını ve köy çocuklarının terbiyesiyle birebir ilgilendiğini ifade etmiş, Tolstoy'u örnek göstermiştir.¹⁵ Tevfik Nureddin'in Kırım kökenli olması ve muhtemelen Rusça bilmesi, Rus edebiyatına aşina olması, Tolstoy'a atıf yapması ile ilişkili olmalıdır. *Çocuk Dünyası*'ndan önce yayımlanan Türkçe çocuk gazeteleri, büyük oranda ahlaki çıkarımlara dayanan ibretlik kıssadan hisseler ve Batı literatüründen klasikleşmiş hikâyelere, özelliklere fabllara yer vermiş; ancak Tolstoy'dan söz eden bir gazete olmamıştır. *Çocuk Dünyası*, aslında kendi izlediği kimlik politikasıyla hiçbir biçimde bağdaşmayan Tolstoy'dan sadece söz etmiştir. Tolstoy'un pedagojik anlayışından veya onun açtığı okul ile uygulamalarından bahsedilmemiştir.¹⁶

¹⁴ Karakışla 1988, s. 27, 28 ve 24.

¹⁵ "Çocuk" 14 Mart 1329, s. 1.

¹⁶ *Çocuk Dünyası*'nın tersine Tolstoy'a göre, eğitimin amacı her türlü "medeniyet"ten kaçınmayı, devlet baskısından uzak durmayı hedeflemeli, basit bir köylü yaşamı ile herkesin ortak malı toprağı işlemeye yönelmeliydi. Ayrıntılar için bkz. Aytac 2012, s. 274-281.

Derginin ilk başyazısında Batılı çağrışımlarla “millî” ÷lküye alaka ifade edilmiştir: “Fransız, Alman, İngiliz, Rus çocuk edebiyatına ait eserlerden istifade etmekle beraber asıl milli masallarımızdan müstefit olmaya çalışacağız.” Derginin ilerleyen sayılarında Gülöver’in Maceraları, Giyom Tel gibi öykülere yer verilmiş; “millî masallar” arasında Ergenekon Destanı anlatılmıştır; ancak “millî masallar” fark yaratan bir yer tutmamıştır. *Çocuk Dünyası* daha çok Batılı kaynaklardan, fabl ve öykülerden yararlanmışır.¹⁷

Yeni Bir Kimlik: Türk Kimliği ve Özellikleri

Çocuk Dünyası, kendisinden önce 1869-1908 yılları arasında yayınlanan çocuk gazeteleriyle karşılaştırıldığında, Osmanlı toplumunu veya daha doğru bir ifadeyle hitap ettiği ve biçimlendirmek istediği hedef kitesini “Osmanlı”, “Müslüman”, “Gayrimüslim” gibi ifadeler yerine, “Türk” biçiminde tanımlamış ve şekillendirmek istemiştir. “Türk” kimliği etrafında bir kolektif kimlik oluşturmuş, Türk tanımı, aşağıda işaret edileceği gibi, Müslüman olmak tarihsel misyonuna uygun bir biçimde savaşçı olmak ile donatılmışır.

Çocuk Dünyası’nın ilk sayısında yer alan “Adaletli Bir Padişah” başlığıyla yayınlanan bir hikâyeye “*Bir Türk padişahı*” biçiminde başlamıştır. Hikâyede “*Türk padişahının*” adil özellikleri vurgulanmıştır; ancak burada hikâyede asıl dikkat çeken husus, padişahın “*Türk*” biçiminde adlandırılmış olmasıdır. Bu “*Türk padişahı*”, zamansız ve mekânsız bir biçimde anlatılmış, ne zaman, hangi devletin padişahı olduğu ifade edilmemiş, dolayısıyla onun sadece Türk olduğu vurgulanmıştır. *Çocuk Dünyası*, zamansız ve mekânsız bu hikâyesinde yer alan Türk ifadesinde görüldüğü gibi, etnik vurguyu göz önünde tutmuş, etnik unsuru tanımlayan milliyetçi bir yaklaşım göstermiştir. Bu hikâyede bir “*Türk padişahının*” adil tavrına dikkat çekilmiş; bir bakıma Türk’ün bu özelliği kaydedilmiştir.¹⁸

Yine derginin ikinci sayısında “*Köylü Memiş*” adlı bir habere yer verilmiştir. Habere göre, “*Memiş on dört yaşında çalışkan bir Türk çocuğu idi.*” Kastamonu’da bir köyde anası ile yaşayan Memiş’in babası Yunan muharebesinde şehit olmuş, Memiş babasız kalmış, zorluklarla dolu bir hayat yaşamıştır.¹⁹ Bu hikâyede de Türk, kolektif bir adlandırma biçiminde kullanılmış, Memiş’in bir şehit çocuğu olduğu vurgulanmış, annesiyle bir başına yaşamın tüm zorluklarına karşı mücadele ettiği teması işlenmiştir. Bu halde, Türk’ün adil olmaktan sonra gelen ikinci özelliği mücadelecî olmak,

¹⁷ “Çocuk” 14 Mart 1329, s. 1-2.

¹⁸ “Adaletli” 14 Mart 1329, s. 3.

¹⁹ “Köylü” 21 Mart 1329, s. 4.

zorluklardan yılmamak, Memiş'in babasında görüldüğü gibi, vatan için savaşmak biçiminde ifade edilmiştir.

Resim 1

Yukarıdaki resimde (Resim 1) görüldüğü gibi, 4. sayıda bir çocuk askerin fotoğrafı yayınlanmış altına “*Küçük Türk Kahramanı*” yazılmıştır. Fotoğraf altında verilen bilgiye göre, 12 yaşındaki “*Afyonkarahisarlı Nuri Gazi*”, çeşitli muharebelerde kahramanlık göstermiş bir “*Türk yavrusu*”dur. Nuri, yaralandıktan sonra, hangi savaşta olduğu belirtilmemekle birlikte Balkan Savaşlarında yaralandığı tahmin edilebilir, İstanbul’a getirilmiş, iyileşmesinin ardından Bursa Askeri İdadisine gönderilmiştir.²⁰ Burada da Nuri’nin henüz çocuk yaşta bulunduğu bir tarafa bırakılmış, dahası Nuri’nin yaşı bir

²⁰ “Küçük” 4 Nisan 1329, s. 5.

kahramanlık ölçütü kabul edilmiştir. Nuri'nin "Türklüğü", cesareti, vatansızlığı, kahramanlığı etrafında işlenmiş ve vurgulanmıştır.

Derginin 12. sayısında Nazım imzasıyla "Ben Türküm" isimli bir şiir yayınlamıştır. Şiir şöyledir: "Ben Türküm // Bir vakitler Avrupa'ya şan veren / Fatihlerin, Yavuzların oğluyum / [...] / Kin, intikam, işte güzel bir Türküm. / Utan benden, beni tahkir eyleme, / Sıkıl benden bana bir laf söyleme / Seni bir gün ayağımla ezerim, / Yurdunuzda arslan gibi gezerim [...] Tanrım, Tanrım! yüzümüzü karartma, / Sen bir daha bize vatan aratma!..."²¹ Bu şiir, derginin diğer sayılarında yer alan başka unsurlarla birlikte değerlendirilebilir. 8. sayıda "Türk Serencamları, Ergenekon-Bozkurt" efsanesi yayınlamış²², 64. sayıda, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u zaptından sonra, Ayasofya'da birinci Cuma namazını kıldığı günün "sene-i devriyesi"nin bir "milli gün" olması dolayısıyla kutlanacağı haber verilmiştir.²³ Bu haberin devamı 65. sayıda görülmüştür.

65. sayıda geçen hafta kutlanacağı ilan edilen gün, "Geçen Haftaki Büyük ve Milli Gün" başlığıyla haberleştirilmiş, bu gün "Türklük ve Müslümanlık" âleminin bayramı biçiminde ifade edilmiş ve kutlanmıştır. Söz konusu gün, İstanbul Sultanisi'nde toplanan mektepliler, önlerinde İttihat ve Terakki Mektebi mızıkası, "milli marşlar" eşliğinde yürüyüşünü sürdürmüş, Ayasofya'da Cuma namazı kılmıştır. Ayasofya önünde hazırlanan alanda konuşmalar yapılmış, şiirler okunmuş ve talebeler yeniden İstanbul Sultanisi'ne dönerek buradan dağılmıştır.²⁴

70. sayıda Balkan Savaşları sırasında Çatalca'yı müdafaa eden "Türk ordusu"nun hatırasını yaşatmak ve "Türk milleti"ne anımsatmak için bir aslan heykelinin dikileceği ifade edilmiş, dikilmesi planlanan heykel için bir de tasarım paylaşılmıştır (Resim 2). Bu sayıda aynı zamanda Meşrutiyet'in ilanının yıldönümü dolayısıyla "Hürriyet Bayramı" da kutlanmıştır. Çocuklara hürriyetin ne olduğu anlatılmış, hükümet sistemlerinden söz edilmiştir. Meşrutiyet, "meclisli padişahlık" başlığı altında anlatılmış, idarenin padişah ile birlikte mebusan ve ayan meclisi tarafından gerçekleştirildiği söylenmiş ve bu rejim olumlu bir biçimde resmedilmiştir. Meclissiz padişahlık rejiminin ise, padişahın etrafındaki adamlar dolayısıyla kötü yollara düşmesinin kaçınılmaz olduğu ifade edilmiş, Abdülhamid rejimi isim verilmeden örnek gösterilmiştir. Abdülhamid ismi verilmeden, padişahın aslında Türk olduğu için iyi özelliklere sahip olduğu belirtilmiştir: "İşte bu padişahımız Türk olduğu için şüphesiz fenalık etmek istemiyordu." Ancak çevresindekilerden dolayı yanlış yola saptığı,

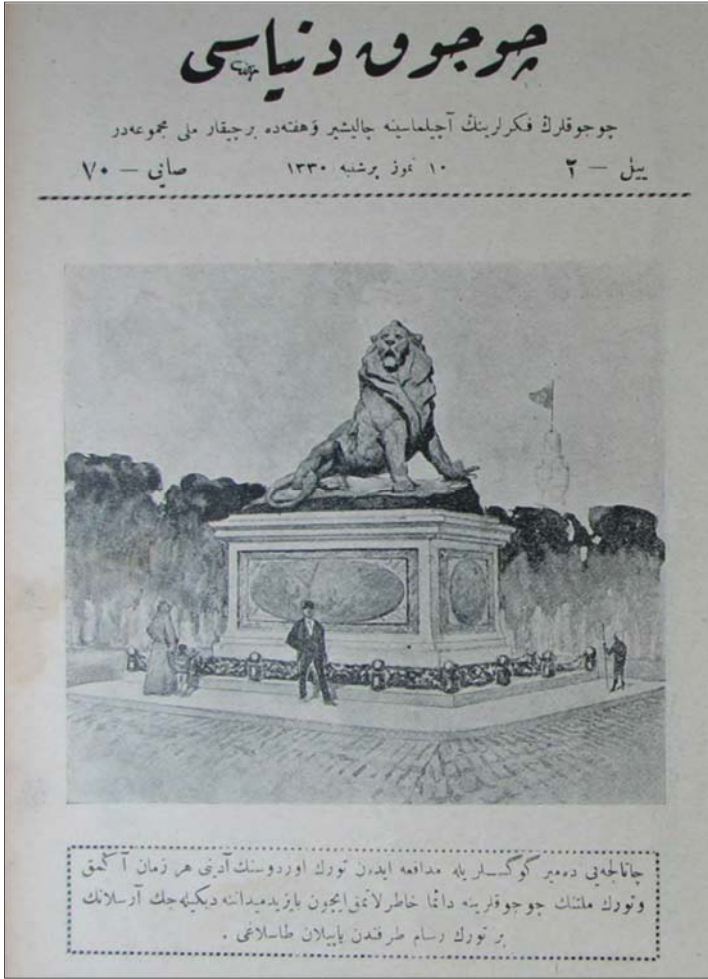
²¹ Nazım 30 Mayıs 1329, s. 7.

²² "Türk" 2 Mayıs 1329, s. 4.

²³ "Milli" 29 Mayıs 1330, s. 1.

²⁴ "Geçen" 5 Haziran 1330, s. 1.

fenalıklar yaptığı somut örneklere değinmeden anlatılmıştır. Nihayet, Abdülhamid rejimi elbirliğiyle devrilmiş ve bir kanun rejimi meydana getirilmiştir. İşte Hürriyet Bayramı, bunun için kutlanmaktadır. Sonunda makale yazarı çocuklara yeniden seslenmekte ve şöyle demektedir: “*Türk milletinin bu büyük bayramını hiç unutmayın.*”²⁵ Dergide aşağıda görüldüğü gibi, “*Hürriyet Kahramanları*” Niyazi ve Enver’in fotoğraflarına da yer verilmiştir (Resim 3).

Resim 2

²⁵ “Arslan” 10 Temmuz 1330, kapak sayfası ve s. 308-309.

Resim 3

Nazım'ın Türk'e cesaret veren "intikamcı" şiirinde görüldüğü gibi, Balkan Savaşları sırasında oldukça duygulu, milliyetçi ve saldırgan bir Türkçü eğilim ortaya çıkmış, bu siyaset ve kimlik politikası *Çocuk Dünyası*'nda da etkili olmuştur. *Çocuk Dünyası*, bu genel politikanın, çocuk siyaseti tarafını meydana getirmiştir. Bu dergi üzerinden söylemek gerekirse geçmişte çıkarılan çocuk gazeteleri ile karşılaştırıldığında bu kimlik siyasetinin Türkçü, duygulu, milliyetçi, Türk milliyetçiliğini tarihselleştiren özellikler taşıdığı ifade edilebilir. Türk kimliği aynı zamanda Osmanlı Devleti ile derin bağlantılar kurmuş, Fatih Sultan Mehmet'ten Balkan Savaşları sırasındaki Çatalca Savunmasına ve Meşrutiyet'in ilanına kadar Türk savaşçılığının bir eseri kabul edilmiştir. Müslüman olmak ve gaza ruhu, Türk kimliğine savaş motivasyonu sağlayan bir araç biçiminde değerlendirilmiştir. Bu sırada Türk Yurdu çevresinin yayınladığı bir kitap da Türk tarihinin binlerce yıllık derinliğini ve gücünü ileri sürmüştür.

Türk Yurdu Yayınlarından Çıkan *Küçük Türk Tarihi*

Rıdvan Nafiz [Edgür 1891-1948] tarafından kaleme alınan *Küçük Türk Tarihi*, Türk Yurdu Kütüphanesi yayınları arasından çıkmış, İstanbul'da 1913'te

İkdam Matbaası'nda basılmıştır. Yazarın girişte ifade ettiğine göre, 3-4 seneden beri birçok tarih kitabı yazılmış; fakat bunların arasında bir Türk tarihi kitabı yazılmamıştır. Necib Asım'ın esas itibariyle Leon Cahun'un araştırmasına dayanan kitabı bir tarafa bırakılırsa, Osmanlı Türkçesiyle bir Türk tarihi kitabı neşredilmemiştir. Yazara göre, Türk tarihi Osmanlı tarihinden Osmanlı Türklerinin tarihinden ibaret değildir. Tatarlar, Moğollar, Kırgızlar, Özbekler, Türkmenlerin tamamı Türk'türler ve Türk tarihinin parçalarıdır. Osmanlı Devleti kurulmadan önce büyük ve şanlı bir "*Türk medeniyeti*" vardı, dolayısıyla Osmanlı tarihi, bu büyük tarihin ancak birkaç sayfasından ibarettir.²⁶

Osmanlı tarihi kitaplarında Türklerin Cengiz'in hışmından kaçarak Anadolu'ya geldikleri yazılır, bunları okuyanlar ve mektepliler bu halde Cengiz'i Türklerin düşmanı sanır. Hâlbuki Cengiz, Türklerin kahramanı ve atasıdır. İşte bu eserle yazar, Osmanlı tarihine bir methal yazdığı kanısındadır. Yazar, "*Arapça ve Acemce kelimeleri mümkün olduğu kadar kullanmamağa*" çalıştığını da ifade etmiştir.²⁷

Kitaba girmeden önce "*birkaç söz*" daha söyleyen Rıdvan Nafiz, doğrudan okurlarına hitap etmiş, Türklüğün bir zamanlar şanlı ve şerefli olduğunu; ancak şimdilerde karanlıklar içine girdiğini ve bu kitabı okuyan kitleler tarafından kurtarılabileceğini belirtmiştir. Yazar, okurlarına Turan ülküsünü hedef kılarak şöyle demiştir: "*Senin bir vazifen büyük pek büyük bir vazifen var... kollarının kuvvetini, damarlarındaki kanını, ruhunun ateşini hep o vazifeni yapmak için sarf etmelisin: Dile ve bütün varlığını uğraş ki; Türklük yine dünyaya buyursun [...] Türk vatani... fakat bu yalnız Türkiye değildir. Hayır arslan oğlu!.. Türkiye sana pek küçük gelir. Türk vatani; Türk ayağının bastığı, Türk dilinin söylendiği, Türk mezarının bulunduğu yerlerdir.. Türk vatani "Turan" denen o güneş ülkesidir ki tarih Türklüğü oraya bağlamıştır.*"²⁸

"*Türkler*" adı verilen ilk bölümde; Türklerin Asya, Çin, Afganistan, Hindistan, İran'ın kuzeyi, Sibirya ve Kafkasya ile Anadolu'da ve Macaristan'da yaşadıkları ve nüfusunun 90 milyon civarında olduğu ifade edilmiştir. En çok Türk, Rusya'da vardır; fakat bağımsız yaşayanlar sadece Osmanlı Türkleridir. Türklerin ilk vatanları Orta Asya'da yüksek dağlar arasında yer alan geniş

²⁶ Rıdvan Nafiz 1329, s. 1-6. Rıdvan Nafiz [Edgüer] 1891'de Selanik'te doğmuş, Selanik Hukuk Mektebi'nden mezun olduktan sonra, birçok şehirde öğretmenlik, müdürlük, müfettişlik yapmış, TBMM'de VI, VII ve VIII. Dönem Manisa milletvekili olmuş, 1948'de İstanbul'da ölmüştür. 25 Nisan 1914 tarihi itibariyle Türk Yurdu Yayınlarından sözü edilen kitapla birlikte, şu kitaplar yayımlanmıştır: Halide Edib, Yeni Turan. Necib Asım, Türk Tarihi. Kazanlı Ahmed Zeki, Türk-Tatar Tarihi. Yusuf Akçura, Üç Tarzı Siyaset ve Makalelerim. Hüseyin Ragıp, Türklük. Bursalı Mehmed Tahir, Türklerin Ulum ve Fünuna Hizmetleri. Sarıay 1994, s. 261.

²⁷ Rıdvan Nafiz 1329, s. 6.

²⁸ Rıdvan Nafiz 1329, s. 8.

çöllerdirdi.²⁹ Eski Türkler, etraflarında gördükleri şeylere tapardı, gök, güneş, ay gibi; fakat dinlerine o kadar bağlı değillerdi. Kendi dinlerinin dışındaki insanlara kötü gözle bakmazlardı. Göçebe yaşarlar, çadırlarda kalırlardı. Dövüşçü bir topluluktu. Eski Türk kadınları serbestti; ancak tam bir ev hanımıydı, fakat bazen onlar da muharebelere katılırdı.³⁰

Bütün Türklerin babası Türk adında birisiydi ki onun çocuklarından Alınça Hanın çocukları Tatar ve Moğol olmuştur. Moğol'un çocuklarından Karahan'ın oğlu Oğuz olmuştur. Oğuz, Tatar ve Moğolları birleştirmiştir.³¹

Türkler kısmından sonra, kitaptaki ara başlıklar ve konular sırasıyla şöyle sıralanmaktadır: Türkler ve Çinliler. Türkler ve İranlılar. Tükiv (توكيو) Türkleri.³² Yazar bu başlıklar altında söz konusu bölgelerdeki Türk kabilelerini komşularıyla ilişkileri bağlamında anlatmıştır.

“*Türkler ve Müslümanlık*” başlığı altında kısaca anlatıldığına göre, Araplar Türklerle kıyasıya mücadele ettikten sonra onları mağlup etmişlerdi; fakat Türkler, Müslümanlığı zorla değil, kendi istekleriyle kabul etmişlerdir. “*Türklerde Medeniyet*” başlığı altındaysa Türklerin sadece askerlik etmiş bir millet olmadığı, aynı zamanda şehirler kurmuş, yazılı eserler bırakmış bir medeni millet olduğu ifade edilmiştir.³³

Türk Yurdu Kütüphanesi tarafından yayınlanmış *Küçük Türk Tarihi* kitabı, Yusuf Akçura'nın liderliğinde şekillenen Türk Yurdu çevresinin tarih görüşünü ifade etmiş ve şu noktalar üzerinde durmuştur: 1. Türk tarihi Osmanlı tarihiyle sınırlanmamalıdır. Osmanlı tarihinden önce büyük ve medeni bir Türk tarihi vardır. Tatarlar, Moğollar, Kırgızlar, Özbekler, Türkmenler de Türk'türler ve Türk tarihinin içinde değerlendirilmelidir. 2. Cengiz Han, Türklerin en büyük ve en önemli atalarından ve kahramanlarından birisidir. Cengiz Han'ın Türklerin düşmanı gibi gösterilmesi yanlıştır. 3. Tüm Türklerin anayurdu ve ortak vatanı Turan'dır. Turan, Türklerin müstakbel siyasi ve kültürel hedefleri olmalıdır. 4. Türkler, İslamiyet'ten önce var olmuş bir topluluktur; ancak İslamiyet'i kolaylıkla benimsemiş ve İslamiyet'e hizmet etmişlerdir.

Küçük Türk Tarihi'nde en çok vurgulanan husus, Türklerin geniş bir coğrafyada var olan etnik varlığı, Türk tarihinin derinliği, bir bütün halinde değerlendirilmesi gerektiği olmuştur. Kitabı okuyacak kitlelerin benimsemesi gereken hedef ise, kriz halinde çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun

²⁹ Rıdvan Nafiz 1329, s. 9.

³⁰ Rıdvan Nafiz 1329, s. 12.

³¹ Rıdvan Nafiz 1329, s. 14.

³² Rıdvan Nafiz'e göre, Tükiv (توكيو) ifadesi Türk ifadesinin bozulmuş şeklidir. Rıdvan Nafiz 1329, s. 30.

³³ Rıdvan Nafiz 1329, s. 38-40 ve 91-96.

yerine, etnik vurguyla öne çıkan, yeni bir imparatorluk düşüyle süslenen Turan ülküsüydü.

Çocuk Dünyası'nda Bir Yazar Edhem Nejad

1882'de İstanbul'da doğmuş Edhem Nejad, Üsküdar İdadisi ve Ticaret Mekteb-i Âlisi'nden mezun olmuş, Abdülhamid'in muhalifleri arasında yer almış, II. Meşrutiyet döneminde eğitim çalışmalarına katılmış, Balkan Savaşları sırasında Sırlara esir düşmüş, ülkeye döndükten sonra öğretmenlik, idarecilik ve İzmir'de eğitim müdürlüğü yapmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında İttihat ve Terakki tarafından Almanya'ya gönderilen öğrenciler arasında yer almış, burada Marksist olmuş, İstanbul'a döndüğünde Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nda görev almıştır. Samsun maarif müdürüyken Rusya'ya gitmiş, 1921'de Mustafa Suphi ve arkadaşlarıyla birlikte Trabzon'da, Yahya Kaptan ve adamları tarafından öldürülmüştür.³⁴

Edhem Nejad, Balkan Savaşlarının ardından *Çocuk Dünyası*'nda kaleme aldığı, daha önce dergide haber olmuş ve yukarıda söz edilen "Kahraman Nuri" üzerine makaleler kaleme almış, bu sırada yayınladığı kitabıyla da Türk milliyetçiliğine daha pragmatik bir çerçeve çizmek istemiştir. Yazarın *Çocuk Dünyası*'nda yayınlanan makalesine göre, senelerden beri her türlü iyiliğe ve müsaadeye nail olan Bulgarlar ve Rumlar, Osmanlı Hükümeti'nin aleyhine silah ve bombayla ayaklanmış, İslam ahaliyi tehdit ve telef etmeye başlamıştır. Afyonkarahisar'da Balkan Savaşlarında yer almış askerler, özellikle Bulgarların Müslüman ve Türklere "*vahşi*" saldırılarını görmüş, bu durum şehirde etraflıca anlatılmış, ahali savaşa çağırılmıştır. Bu çağrılar karşısında yazara göre, Türkler ayaklanmış; zira ona göre: "*Bugün karşıımızdaki düşman hazırlanmış, hatta memleket dâhilinde teşkilat yapmış bir düşmandır... Türküz, Türkler harp ve kavga adamıdır.*"³⁵ İşte bu ortamda, tüm bu konuşmaların arasında 12 yaşındaki Nuri de bulunmuş, anlatılanlardan çok etkilenmiştir. Nuri, duyduklarının etkisiyle ve büyük bir heyecanla savaş ilanından sonra kendisinin savaştan uzak durması gerektiği yolundaki her türlü nasihate karşı çıkarak büyük bir onurla gönüllü asker yazılmıştır.³⁶ Edhem Nejad'ın yazdığı son makalede, Nuri'nin yolculuğu, savaşa nasıl cesur bir biçimde gittiği, destansı bir üslupla anlatılmıştır.³⁷

Edhem Nejad, *Çocuk Dünyası*'na da uygun bir biçimde kaleme aldığı makalelerinde Nuri'yi, Türk kimliği ve savaşıcılığı üzerinden anlatmıştır. Balkan

³⁴ Altın 2008, s. 74-75.

³⁵ Edhem Nejad 18 Nisan 1329, s. 2.

³⁶ Edhem Nejad 25 Nisan 1329, s. 1.

³⁷ Edhem Nejad 23 Mayıs 1329, s. 1.

Savaşlarından sonra Çocuk Dünyası'nda yer alan makaleleriyle hemen hemen aynı zamanda yayımlandığı anlaşılan *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları* adlı kitabında da Türk milliyetçiliğini savunmuş; ancak Türk milliyetçiliği ile İslamcılık ve Osmanlıcılık politikalarını uzlaştırmak, bu politikaları, Türkçülük altında pragmatik bir biçimde değerlendirmek istemiştir.

Edhem Nejad'ın kaleme aldığı, *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları* ismini verdiği kitabına göre, bazı kişiler Müslümanlar arasında ayrılıklara yol açacağından “*Türklük mefkûresine*” karşı çıkmıştır. Oysa, Türklük ile İslamlık arasındaki tarih bilirse bu tür itirazlara yer kalmayacaktır. Özellikle “*Osmanlı Türkleri*”, İslamiyet'e büyük hizmetler etmiş, İslamiyet'i 6 yüz yıl boyunca muhafaza etmiştir. Türkler de İslam sayesinde lisanlarını, milliyetlerini korumuştur, Bulgarlar gibi Hristiyan olan Türkler ise milliyetlerini kaybetmiştir, Türkler ise her zaman Müslüman kalmaya devam edecektir. Türkler, bugün dahi İslam harflerini kullanmayı sürdürüp sadeleştirmek isterken İslam harflerini terk etmeyi hatırlarına dahi getirmemiştir. Arnavutların Latin harfleri almasına da bu sebepten karşı çıkmış, İslam ile aralarının açılmaması gerektiğini kavramıştır.³⁸ Trablusgarp ve Balkan felaketlerinde Türklere destek verenler Hintli, Cavalı, Sudanlı Müslümanlar olmuştur. Türk mütefekkirleri Türklüğü inkâr ettiklerinde İslamlaşmak mecburiyeti hissetmişlerdir; hâlbuki Türklük ile İslamiyet birbirini beslemiş, birbirini tamamlamıştır. Her Türk, İttihad-i İslam'ı savunmalıdır. Ancak Türkler güçlendikçe İttihad-ı İslam bir gerçeklik haline dönüşecektir.³⁹

Edhem Nejad'a göre medreseler ıslah edildiği takdirde âlem-i İslam'a hizmet etmeye devam edecektir. Medreseler de birtakım bidatlerle Müslümanlar gibi gerilemiş görünmektedir; fakat bunda kabahat Müslümanlıkta değil, Müslümanlarda aranmalıdır. Bu gerilemenin nedeni Müslümanların yeniliğe olan düşmanlıklarıdır, yazara göre: “*Hâlbuki Müslümanlık nazarında yenilik ve teceddüt en büyük vecibe-i diniyedir.*” Ancak yenilik yapacakken taklitçilik yapmamak gerekir. Müslümanlar, tevekkül ettiklerinden ve kanaatkâr olduklarından tarımda, sanayide, bayındırlıkta gelişme ve ilerleme sağlayamamıştır.⁴⁰

Medreselerde Yunan felsefesinin nazariyat görüşleri okutulmuş, İslamiyet sadece nazariyatlar açısından ele alınmış, böylece maddi dünya yok sayılmış, görmezden gelinmiştir. Oysa, medreselerin programları tamamen değişmeli, şimdiki maddi ve manevi hayata uygun hale getirilmelidir. Medreselerin mürşit ve halaskarı, iyi bir çiftçi olmalı, yeni aletleri bilip tanımalı ve bunları talebelerine öğretmelidir. Mürşit, iyi bir ahlakçı ve tabip olmalıdır. Medreselerin

---

³⁸ Edhem Nejad ty., s. 3-5.

³⁹ Edhem Nejad ty., s. 5-10.

⁴⁰ Edhem Nejad ty., s. 13.

ıslahıyla sadece devlet adamları değil; bütün millet ilgilidir. Sadece meşihat veya evkaf ile bu iş başarılamaz. Bugünkü medrese programları tamamen atılmalı ve bugünkü fennin her bir şubesinde uzmanlar yetiştirilmelidir. Ziraat, tababet, sağlık, pedagoji, demircilik, dülgerlik işlerinde uzmanlar yetiştirilmelidir. Medreselerin ıslahı böyle olmalıdır ki medreseler Türklüğe, Türklük de İslamiyet'e yararlı olabilsin.⁴¹

Yazara göre, “*Osmanlılık*” ise, “*şimdi Türk, Arap, Kürt, Laz, Çerkez, Ermeni, Musevi, Rum'dan mürekkep bir heyet-i içtimaiyedir. Vukuat-ı tarih, müşterek menafi bizi daima beraber yaşatmış.*” Bir ay yıldızlı al bayrağın altında tüm Osmanlılar toplanmıştır. Osmanlı bayrağında hiçbir dini simge olmadığından, tüm unsurlar bu bayrak altında toplanmıştır. İslamiyet'e göre de dinleri ayrı olsa da ortak vatanda yaşayan insanların müsterih ve hür olmaları gerekir. Bununla birlikte Türklükten, İslamlıktan vazgeçilemez. Aynı biçimde Rumlukta da vazgeçilemez, Rumlar da kendi menfaatleri için güçlü bir Osmanlı Devleti isterler. İslamiyet politikası da güçlü bir devlet için gerekmektedir, dolayısıyla Rumlar ve Ermeniler de bu politikayı destekler. Bunun gibi Müslümanlar da Ermenilerin terakkisini Ermenilik politikasını destekler.⁴²

Edhem Nejad'a göre, Rumların ve Bulgarların son zamanlarda yaptıkları vahşi hareketlerse “*bizim kusurumuzdur. Biz onları layıkıyla terbiye edemedik. Osmanlılık hissini veremedik.*” Tek bir idare merkezinin kurulamamış olması, Rumların hükümet içinde hükümet olmaları da Osmanlı idaresinin sorumluluğunda görülmelidir. Osmanlılar da Amerikalılar gibi önce Osmanlıyım, ardından şu veya buyum diyebilmelidir.⁴³ Osmanlılık hissi öncelikle mekteplerde ve Darülfünun'da kazanılmalıdır. Eğer Darülfünun, Avrupa'daki benzerleri mertebesine gelebilirse, işte o zaman gayrimüslimler de burada okuyacak ve “hakiki Osmanlılık” bu surette kurulacaktır. Bunun gibi, asker ocağı ile iyileştirilecek bir “*muşeret ve edeb-i cemiyet*” ile Türkler, Rumlar ve Ermeniler birbirleriyle ilişki kurabilecektir. Avrupa'nın baskısı karşısında, Japonların yeniden doğmaları gibi, Osmanlılar da yeniden doğabilecektir.⁴⁴

Yazara göre, Bulgarlar “*milli mefkûreleri*” doğrultusunda çalışmışlar, ilim ve fenne önem vermişler, Büyük Bulgaristan hayali kurmuşlar, Türklerden nefret etmişler, her şeyleriyle milli mefkûreleri için yaşamışlardır. İşte Türkler

⁴¹ Edhem Nejad ty., s. 16-19.

⁴² Edhem Nejad ty., s. 20-22.

⁴³ Edhem Nejad ty., s. 23.

⁴⁴ Edhem Nejad ty., s. 25.

de yukarıda söz edildiği gibi, bir milli gaye saptamalı, buna göre bir esas yol meydana getirmelidir.⁴⁵

Edhem Nejad kitabının son bölümünde, eğitim düzenine dair daha somut öneriler ifade etmiştir. Yazara göre, eğitimde yapılacak ilk iş beden ve uzuvların geliştirilmesi, bedenin sağlıklı, sağlam hale getirilmesi, barış zamanında da savaşa hazır bir neslin ortaya çıkarılmasıdır. Her öğrenci okulunda bedeni ve askeri talim dersleri talep etmeli, böylece hayata bir asker gibi hazırlanmalıdır. İsveç jimnastiği ile birlikte, okullarda silah kullanmak da öğrenilmeli, talim yapılmalıdır. Mekteplerden sonra bu talimler sürmeli, bir asker gibi yaşmalıdır. Mekteplerde yeni terbiye ile birlikte ziraat, ticaret ve sanayi üzerinde durulmalıdır. Türk gençleri, memurlukta değil, bu alanlardan birinde kendilerini geliştirmelidir. Ancak bu vasıtalarla medeni bir hal alınabilir. Osmanlı ülkesinde en önemli uğraş ziraat olmalı, bu alanda şehirlerin özelliklerine göre okullar açılmalı, öğretmenler yetiştirilmeli, üretim yapılmalıdır.⁴⁶

Edhem Nejad'ın bir çatı kavram biçiminde ifade ettiği Türk milliyetçiliği, daha çok pragmatik bir idare tarzı biçiminde değerlendirilmiştir. Yazarın üslubunda sık sık “biz” ifadesini kullanarak belirttiği gibi, iktidarı elinde tutan “*Türkler*”, daha fazla toprak kaybetmemek amacıyla ve içeride çeşitli söylem ve araçlarla Türk, İslam ve Osmanlı birliği meydana getirmelidir. Türk birliği, daha güçlü bir idare, eğitim ve ekonomi ile sağlanacak, İslam birliği Müslümanlar arasındaki duygusal birlik ile kurulabilecek, Osmanlı birliği ise mektep ve askerlik vasıtasıyla meydana getirilebilecektir. Edhem Nejad, bu birliklerin birbirlerini nasıl dengeleyebileceklerini ifade etmemiş, daha çok bütünlükten yoksun parçalı görüşler savunmuştur. Aslında Edhem Nejad'ın görüşleri Tanzimat'tan itibaren uygulanmak istenen “*Osmanlıcılık*”, Abdülhamid zamanında bir fenomen haline dönüşen “*İslamcılık*” ve İttihat ve Terakki iktidarında özellikle Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında görülen Türkçü tepkinin bir uzlaştırma çabası olmuş; ancak bu küçük kitapta söz konusu politika, eklektik ve kaba hatlarıyla ifade edilebilmiştir. Bununla birlikte, yazarın Yusuf Akçura ve çevresi tarafından yayılan Türkçü politikaya mesafeli olduğu söylenebilir. Edhem Nejad, İslam öncesini inceleyen, güçlü tarihi derinlik ve etnik vurgularla öne çıkan bir Türk tarihi ve milleti anlatısına girmemiş, bir Turan hedefi de gütmemiştir. Yazarın vurguladığı husus, imparatorluğun mevcut sınırları içinde, mevcut politikalarla ve Türk milliyetçiliğinin çatısı altında korunması olmuştur.

---

⁴⁵ Edhem Nejad ty., s. 31.

⁴⁶ Edhem Nejad ty., s. 33-48.

Hüseyin Ragıb'ın Türklük Kitabı

Çocuk Dünyası'nda dikkat çeken bir başka tavsiye, Hüseyin Ragıb [Baydur, 1890-1955]⁴⁷ tarafından yazılan *Türklük* kitabının okunması olmuştur. Hüseyin Ragıb'ın kaleme aldığı *Türklük* adlı kitap, Türk gençlerine adanmış, İkdam matbaası tarafından 1913'te yayınlanmıştır. Kitapta, Hüseyin Ragıb'ın dostları tarafından düşüncelerini değerlendiren kısa yazılara da yer verilmiştir.

Hüseyin Ragıb'ın kaleme aldığı kitaba göre, peygamber Muhammed ve dört halifenin ardından İslam bir çöküş sürecine girdiğinde Türkler ortaya çıkmış, savaşımlarıyla İslam coğrafyasını genişletmiş ve İslam'ı ayakta tutmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışında ve sonrasında sadece Türklük gayesi söz konusuydu.⁴⁸ Yavuz Selim zamanına kadar Osmanlılar, Türklük mefkûresiyle hareket etmiş; ancak Yavuz Selim'in Safevilerle mücadelesi ve Arabistan'a kadar fetihleriyle birlikte İslam öne geçmiş, süreç içinde genişleyen topraklarda tebaanın eşitlik mücadelesiye Osmanlılık fikrini ortaya çıkarmıştır.⁴⁹

Yazar, İttihad-ı İslam'ı hedefleyen İslamcılık anlayışının mümkün olmadığını ifade etmiş; ancak siyasi birlik dışında ahlak ve terbiye birliğini ifade eden "*muahat-ı İslam*" [İslam kardeşliği] terimini önermiştir. Din camide, mescitte ve Allah ile kulu arasında kalmalı, siyasi ilişkilere karıştırılmamalıdır. Din, ahlak ve terbiye ile sınırlı tutulmalıdır. Dinin siyasetle karıştırılması bizzat dine haksızlık anlamına gelir, yazar şöyle demiştir: "[dini] *dünya işi demek olan siyaset işleriyle alakadar etmek evvela bizzat dine hürmetsizlik göstermek, dine her zaman entrika ve ihtiras ile, her zaman yalan ve dolan ile dolu olan, haksızlığın en ziyade revaç bulduğu ve bir 'hak' suretinde telakki edildiği bir ilim ile siyaset âleminin bin türlü hileleriyle münasebattar etmek demektir.*"⁵⁰

Türkler, Osmanlı Devleti'ni kurmuş ve genişletmiş, Fatih Sultan Mehmet'ten sonra da diğer unsurları içine alarak "bir mecmua-yı anasır" biçimine getirmiştir. Yazar burada şu soruyu sorar: Tüm unsurları bir Osmanlılık fikri etrafında toplamak olası mıdır? Hüseyin Ragıb'a göre, bu pek naif bir düşüncedir. İnsanlar ailelerini, ecdatlarını, milliyetlerini, dinlerini bir kenara bırakıp bir "*fikir*" etrafında birleşemez. Dolayısıyla Türk, Türklüğünü bilmeli, Arap Araplığını, Ermeni de Ermeniliğini bilmelidir. Her kavmiyet

⁴⁷ Hüseyin Ragıb (Baydur, 1890-1955), hukuk eğitimi almış, II. Meşrutiyet yıllarında öğretmenlik yapmış, Türk Ocağı ve Türk Derneği'nin kurucularından olmuştur. Millî Mücadele döneminde Matbuat Umum Müdürlüğü görevinde bulunmuş, Hakimiyet-i Milliye gazetesini çıkarmış, Cumhuriyet dönemindeyse büyükelçilik yapmıştır. Agar 2001, s. 68.

⁴⁸ Hüseyin Ragıb 1329, s. 15.

⁴⁹ Hüseyin Ragıb 1329, s. 16.

⁵⁰ Hüseyin Ragıb 1329, s. 26-27.

kendi kültürünü, ilim ve irfanını geliştirebilir; ancak bunlar siyasete ve ayrılıkçılığa dönüşmemelidir.⁵¹

Kitabın sonunda Hüseyin Ragıb, Türk gençliğine seslenmiş, onlara şu nasihatleri vermiştir: 1. Türk gençleri, Osmanlı Devleti'nden önceki Türk tarihini bilmelidir. 2. Osmanlı Devleti'nden önceki Türk tarihini bilmek, atalarını hatırlamak, ırkını yüceltmek Türk gençlerinin görevidir. Yazar duygusal bir hitapla kitabını şöyle sonlandırmıştır: “*Türk genci, gel kardeşim, kanımı ve kanını karıştırdığım şu köpüklü kımızı iç. Millet için ant edecek zamandır... Türk genci, unutma. Yarın akşam güneş battıktan, ortalıkta ses seda eksildikten sonra altın dağına çıkacak, başımızın üstünde, yükseklerde, evladından imdat bekleyen gök ve ay hanın gamlı ve hüzünlü hayallerine karşı elimizi kalbimize koyarak büyük Türklüğü ebediyen yaşatmak için ahd ve peyman edeceğiz...*”⁵²

Hüseyin Ragıb, Yusuf Akçura ve Türk Yurdu çevresine daha yakın görüşler ortaya koymuştur. Osmanlı öncesi Türk tarihini etnik bir biçimde vurgulamış, dinin sadece ahlaki eğitimle sınırlanması ve siyasetle ilişkilendirilmemesi gerektiği üzerinde durmuş, İslamcılığı ve Osmanlıcılığı reddetmiş ve “*Türk gençliği*” için duygusal bir hitapla, bir Turan hedefi ortaya koymuştur.

Bu kitapta Hüseyin Ragıb'ın çevresi tarafından görüşleri hakkında yazılanlara da yer verilmiştir. Hüseyin Ragıb'ın kitabı üzerine düşüncelerini ifade eden Şahabeddin Süleyman'a⁵³ göre de İslam, Türkler arasında birleştirici bir güç, siyasal bir mefkûre olamaz. Hüseyin Ragıb'ın dinin ahlak ve terbiye ile sınırlanması gerektiği konusundaki görüşlerini paylaştığını ifade eden yazar; ancak tüm Türklerin ittifadından yana bir politikaya karşı çıktığını da söylemiştir. Şahabeddin Süleyman'a göre, asıl iş Osmanlı Türklerinin kendilerini toparlaması ve güçlenmesidir, tüm Türklerin biraraya getirilmesi ancak çok daha sonra gerçekleşebilir.⁵⁴ Mehmed Emin⁵⁵, Arapların İslam'ı ortaya çıkardıklarını ancak Türklerin muhafaza ettiklerini ve Avrupa'ya yaydıklarını ifade etmiş, dolayısıyla Sebilürreşad'da yayınlanan Türkleri ve

⁵¹ Hüseyin Ragıb 1329, s. 30-34.

⁵² Hüseyin Ragıb 1329, s. 35-36.

⁵³ Şahabeddin Süleyman (1885-1919), İstanbul'da Mülkiye'den mezun olmuş, Vefa İdadisi'nde Fransızca öğretmenliği ve müdür yardımcılığı, Mekteb-i Sultani'de Osmanlıca öğretmenliği yapmıştır. Fecr-i Ati edebiyat topluluğunun üyelerinden olmuş, birçok gazetede yazılar yazmış, edebi ve tarihi nitelikli 19 kitap yayınlamıştır. Elverdi vd. 1998, 86-88.

⁵⁴ Hüseyin Ragıb 1329, s. 38-39.

⁵⁵ Mehmed Emin (Yurdakul, 1969-1914), Mülkiye Mektebi'ni yarım bırakmış, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında yazdığı sade Türkçe şiirler ile ünlenmiştir. II. Meşrutiyet yıllarında valilik yapmış, 1911'de Türk Ocağı'nın başkanlığına getirilmiş, Millî Mücadele'ye katılmış, Cumhuriyet döneminde milletvekili seçilmiştir. Tanzimat'tan 2003, s. 1106-1107.

Türk milliyetçiliğini dışlayan ve Hüseyin Ragıb'ın da bu kitapçığı yazmasına sebebiyet veren makalenin dikkate alınmaması gerektiğini kaydetmiştir. Mehmed Emin'e göre, din, kitleleri bağlayıcı güçlerden biridir; ancak son zamanlarda "ırk, lisan ve mefahir-i müşterekiye-i tarihiye" de büyük rol oynamaktadır. Dolayısıyla ırk ile birlikte dine de yer vermek gerekmektedir; ancak Osmanlılık ve İslamlık siyasetlerinin de iflas ettiği açıktır. Mehmed Emin'e göre, ancak ve sadece Türklük güçlenirse İslam güçlenebilir.⁵⁶ Köprülüzade Mehmed Fuad⁵⁷ ise kitapçığa hemen tamamen katılmakla birlikte, din hakkındaki görüşlere katılmamaktadır. Ona göre, İslamiyet sadece ahlak ve terbiye ile sınırlanamaz, o aynı zamanda toplumsal bir işleve de sahiptir.⁵⁸

Hüseyin Ragıb'ın yakın çevresinden ve önemli Osmanlı aydınlarından gelen tepkilerden de görüldüğü gibi, genel siyasal tartışmanın Osmanlıcılığın tarihsel mirasının tükendiği ve Türk milliyetçiliği temelinde yeni bir siyasete ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bununla birlikte önemli sorunsal ve derinleştirilmeyen tartışma alanları da görülmektedir. Bu sorunsallar ve tartışma alanları iki başlıkta toplanabilir: 1. Türk milliyetçiliği içerisinde İslam dinine yer verilmeli midir? Eğer bir yer verilecekse bu ne ölçüde ve nasıl olmalıdır? 2. Türk milliyetçiliğinin hedefleri Osmanlı coğrafyası ile mi sınırlı tutulmalıdır, yoksa hedef Turan mı olmalıdır?

Bu sorunsallar karşısında Hüseyin Ragıb ve genel itibarıyla Türk Yurdu çevresi, İslamiyet'in ahlak ile sınırlı olması gerektiğini söylemiş ve bir Turan hedefi koymuştur. Yusuf Akçura ve Türk Yurdu çevresinin, Ziya Gökalp dâhil, din konusunda sınırlı görüşler ileri sürdükleri ifade edilebilir. Yusuf Akçura'ya göre, İslam'da bir reform gerçekleştirilmeli, medreselerde modern bilimsel gelişmeler okutulmalı ve Kuran Türkçeye çevrilmeliydi. Akçura'ya göre, dini dönem artık yerini milliyetçi döneme bırakmıştı; dolayısıyla din kişiselleşmeliydi.⁵⁹ Yazarın bu iki somut öneri dışında, kayda değer bir araştırma ve inceleme yaptığını söylemek mümkün görünmemektedir. Bu dönem Yusuf Akçura ve burada söz ettiğimiz kadarıyla, çevresinde yer alan Türk milliyetçileri, entelektüel düzeyde veya pratik siyasette, dini Türk milliyetçiliğinin çatısı altında değerlendirmiş, uzun vadede dini metinlerin

---

⁵⁶ Hüseyin Ragıb 1329, s. 41-44.

⁵⁷ Mehmed Fuad (Köprülü, 1890-1966), Hukuk Mektebi'ni yarıda bırakmış, Fecr-i Atı topluluğuna katılmış, Türk Yurdu Derneği, Türk Ocağı gibi kuruluşların etkinliklerinde yer almıştır. Türk edebiyatı tarihi yazımının öncülerinden olmuş, uluslararası birçok bilim kuruluşunda üyelik yapmış, görevler üstlenmiştir. 1946'da Demokrat Parti'nin kurucuları arasında bulunmuş, 1957'de partiden istifa etmiştir. Tanzimat'tan 2003, s. 623-624.

⁵⁸ Hüseyin Ragıb 1329, s. 48.

⁵⁹ Georgeon 2005, s. 104-106.

Türkçeleştirilmesi, anlaşılır hale getirilmesi ve bilimsel eğitim sayesinde İslamiyet'te bir reform gerçekleşebileceğine inanmışlardı.

Sonuç

Balkan Savaşlarının ardından yayınlanan *Çocuk Dünyası*, Yusuf Akçura'nın liderlik yaptığı Türk Yurdu çevresi tarafından, müdür Tevfik Nureddin'in idaresinde 1913-1914 yıllarında 79 sayı yayınlanmış, büyük oranda Yusuf Akçura'nın Türkçü fikirlerini takip etmiştir. *Çocuk Dünyası*, daha çok çocukların dersler çıkarabileceği hikâyelerle beraber, eğitim konulu makalelere yer vermiştir. Bu makalenin dikkat çekmek istediği husus ise *Çocuk Dünyası*'nda görülen paradigma değişimi olmuştur. 1869'dan beri yayınlanmış çocuk gazeteleri ve dergileri arasında ilk defa *Çocuk Dünyası*, Türkçü bir kolektif kimlik politikası takip etmiş, Osmanlıcılık politikasını reddetmiş, Müslüman kimliğe sınırlı bir alanda ve Türk kimliğini desteklediği oranda, savaşı gaza ruhunu yüceltmek maksadıyla yer vermiştir.

Çocuk Dünyası kendisinden önce yayınlanan süreli çocuk yayınlarında da görüldüğü gibi, büyük oranda iktidar ile yakın bir ilişki kurmuş, kamu okullarında abonelikler sağlamıştır. Yine daha önceki süreli çocuk yayınlarında görüldüğü gibi, Türk-Müslüman, rüşdiyeli erkek çocuklara hitap etmiştir.

Çocuk Dünyası'nın ve onunla birlikte değerlendirilen Türk Yurdu tarafından çocuklara önerilen kitapların öne çıkan yanları, yeni kolektif Türk kimliğinin unsurları ve 1869-1908 yılları arasında yayınlanan çocuk gazete ve dergilerinden farkları, son tahlilde şöyle ifade edilebilir: 1. *Çocuk Dünyası*'nda İslam ahlakı ve bir kolektif kimlik altında Müslüman çocuk vurgusu yapılmamıştır. 2. Allah'a, peygambere, padişaha, hükümete itaat vurgusu yapılmamış, Meşrutiyet sisteminin önemi ve faydası vurgulanmıştır. 3. Dergide yer verilen hikâyelerde didaktik olmaktan ziyade fabllar vasıtasıyla dersler çıkarmaya önem verilmiştir. 4. İlim tabiat dersleri vasıtasıyla vurgulanmıştır. 5. Bağlılık, sadakat gibi unsurlar Türk milletine ve Meşrutiyet sistemine atıflarla gerçekleştirilmek istenmiştir. 6. Türkler derin tarihi uzantılarıyla ve etnik bir varlık biçiminde vurgulanmış, uzak hedef tüm Türklerin birleşmesini sağlayacak Turan ülküsüyle ifade edilmiştir. 7. Türk kolektif kimliğinin en önemli yanı Balkan Savaşlarının da yakın etkisiyle intikam, mücadele, gaza ruhuyla donatılmış bir savaşçılık, Türkler arasındaki dayanışma ile var olmaya ve iktidar kalmaya yönelik unsurlar olmuştur. 8. 1869'da başlayan çocuk gazete ve dergiciliğinde ilk defa Balkan Savaşlarının hemen ardından, 1913 yılında yayınlanan bir çocuk dergisinde kolektif kimlik, "Türk" biçiminde adlandırılmış ve özellikleri üzerinde durulmuştur.

KAYNAKLAR

a. Kaynak Eserler

- “Çocuk” 14 Mart 1329 “Çocuk Dünyası’nın Düşüncesi”, *Çocuk Dünyası*, S. 1, s. 1- 2.
- “Adaletli” 14 Mart 1329 “Adaletli Bir Padişah”, S. 1, s. 3-4.
- “Köylü” 21 Mart 1329 “Köylü Memiş”, *Çocuk Dünyası*, S. 2, s. 4.
- “Küçük” 4 Nisan 1329 “Küçük Türk Kahramanı”, *Çocuk Dünyası*, S. 4, s. 5.
- Nazım 30 Mayıs 1329 “Ben Türküm”, *Çocuk Dünyası*, S. 12, s. 7.
- “Türk” “Türk Serencamları, Ergenekon-Bozkurt”, *Çocuk Dünyası*, S. 8, s. 4-5.
- “Milli” 29 Mayıs 1330 “Milli Gün”, *Çocuk Dünyası*, S. 64, s. 1.
- “Geçen” 5 Haziran 1330 “Geçen Haftaki Büyük ve Milli Gün”, *Çocuk Dünyası*, S. 65, s. 1.
- “Arslan” 10 Temmuz 1330 “Arslan Heykeli Taslağı”, *Çocuk Dünyası*, S. 70, s. Kapak sayfası ve 308-309.
- Edhem Nejad 18 Nisan 1329 “Kahraman Nuri”, *Çocuk Dünyası*, S. 6, s. 2-3.
- Edhem Nejad 25 Nisan 1329 “Kahraman Nuri”, *Çocuk Dünyası*, S. 7, s. 1-3.
- Edhem Nejad 23 Mayıs 1329 “Kahraman Nuri”, *Çocuk Dünyası*, S. 11, s. 1-2.
- Edhem Nejad ty. *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, İstanbul: Çiftçi Kütüphanesi.
- Hüseyin Ragıb 1329 *Türklük*, İstanbul: İkdam Matbaası.
- Rıdvan Nafiz 1329 *Küçük Türk Tarihi*, İstanbul: Türk Yurdu Kütüphanesi Yayınları.
- Ziya Gökalp 1918 *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, İstanbul: Yeni Mecmua.

b. Araştırma ve İncelemeler

- Agar 2001 Mehmet Emin Agar, “Hüseyin Ragıb’ın ‘Türkçe Öğretim Kitabı’ Üzerine Bir İnceleme”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, s.68-76.
- Ahmad 1999a Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, çev. Nuran Yavuz, 5. bs., İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad 1999b Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş (Baltalı), 4. bs., İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akçura 1998 Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Altın 2008, Hamza Altın, “Ethem Nejat ve Eğitim Tarihimizdeki Yeri”, *Turkish Studies*, 3/4, s.73-96.
- Aytaç 2012 Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi, Antik Çağdan 19. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Elverdi vd. Ezel Elverdi vd., *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Erkan 2016 Ümmet Erkan, “1911-1918 Yılları Arasında Türk Yurdu Dergisi’ne Konu Olan Bazı Tartışma ve Polemikler”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, c. 5-1, s.44-63.
- Georgeon 2005 François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, Yusuf Akçura 1876-1935*, çev. Alev Er, 4. bs., İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Karakışla 1988 Yavuz S. Karakışla, “II. Meşrutiyet’te Bir Çocuk Dergisi: Çocuk Dünyası”, *Tarih ve Toplum*, 52, 24-28.
- Kırımlı 1996 Hakan Kırımlı, *National Movements & National Identity Among the Crimean Tatars (1905-1916)*, E.J. BRILL: Leiden.
- Kurt, Gürpınar 2015 Ümit Kurt, Doğan Gürpınar, Doğan: “The Balkan Wars and Rise of The Reactionary Modernist Utopia in Young Turk Thought and The Journal Türk Yurdu [Turkish Homeland]” *Nations and Nationalism*, 21 (2), s.348-368.
- Kurt 2012 Ümit Kurt, “*Türk’ün Büyük Biçare Irkı*” *Türk Yurdu’nda Milliyetçiliğin Esasları (1911-1916)*, İstanbul: İletişim Yay.
- Kushner 1979 David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, çev. Ş. Serdar Türet, Rekin Ertem, Fahri Erdem, İstanbul: Kervan Yayınları.
- Oba 1995 Ali E. Oba, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Okay 1999 Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özkan 2008 Asaf Özkan, “Millet Milliyetçilik-Milli Tarih Bağlamında Türk Yurdu Dergisi’nde Milli Tarih Oluşturma Çabaları (1911-1918)”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37, s. 289-309.
- Sarınay 1994 Yusuf Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tanzimat’tan* 2003 *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, c. II, 2. bs. İstanbul: YKY.
- Tuncer 1997 Hüseyin Tuncer, *Türk Yurdu Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Üstel 1997 Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz 2015 Eray Yılmaz, *Türkçe Çocuk Gazetelerinde Osmanlı Kimliği (Ahlak, İlim, Dil, Tarih ve Coğrafya 1869-1908)*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).